

Koltay Gábor

Békés népiptás *

Ki ne szeretné megérteni azt a világot, amelyben él, és amely tele van gyötrelmes ellentmondásokkal? Most játsszunk el azzal a gondolattal, hogy tizenöt évvel ezelőtt, 1990-ben egy egyetemistákból álló csoport közvélemény-kutatást végez arról, hogy másfél évtized múlva milyen világ lesz Magyarországon, illetve ebben a Kárpát-medencei térségben, ahol magyarok egymásra találnak, hisz megszűnt a diktatúra és kisebb-nagyobb eltérésekkel egy demokratikus berendezkedés vette kezdetét. Ha engem kérdeznek, én biztos, hogy olyan jelzőket írtam volna fel válaszként egy képzeletbeli fehér papírra, hogy az a leendő világ egy sokkal becsületesebb, egy tisztességesebb, egy élhetőbb, egy jobbkedvű, egy anyagi értelemben, de főleg lelkiekben gazdagabb világ lesz, egy sokkal inkább magyar érdekű, a magyar érdeket országhatáron belül és azon kívül is sokkal határozottabban és hatékonyabban képviselni tudó. Másfél évtized elteltével (ami persze történelmi léptékben nagyon rövid idő, a mi életünkben viszont nem) az emberek nagyon rosszkedvűek, még inkább elégedetlenek, vagyis nagyon kevés valósult meg azokból a történelmi lehetőségekből, amelyeket ott 89, 90 táján magunk elé képzeltünk. Bizonyára egy kicsit naivan azt gondoltuk, hogy egy társadalom, egy nép, egy nemzet ezt a pályát tizenöt év alatt biztos, hogy be fogja futni. De ha ma nem értjük ezt a világot, amely körülvesz bennünket, akkor miért nem foglalkozunk jelentős, nagy kérdésekkel? Ilyen sorskérdés például:

Trianon

Azt gondolom, hogy a XX. század történelme megkerülhetetlen Trianon megértése, tanulmányozása nélkül és főként a **trianoni folyamat** feltárása nélkül. A Trianon c. filmemben azt szerettem volna nagyon sok, jelentős, okos, nagyformátumú tudós személyiség közreműködésével bizonyítani,

hogy Trianon nem egy távoli múltba vesző történelmi esemény csupán, amiről ismert okoknál fogva nagyon keveset tudunk. (Többet kellene tudni róla, de ha többet tudnánk, iskolában tanítanák, a tankönyvekben illő módon szerepelne, hozzáolvasnánk egy-két könyvet, akkor elraktároznánk a tudatunkban, mint minden más történelmi eseményt.) Nem, nem erről van szó. Trianon **nem** egy nyolc évtizeddel ezelőtti múltba vesző **esemény**, Trianon egy több mint nyolc évtizede tartó **folyamat**. Tehát, ha egy ívet próbálok elgondolni, felrajzolni, akkor ennek **az ívnek az egyik pontja ott van 1920 táján**, a végpontja pedig **a mindenkori jelenben**. 2005-ben egy 85 éves trianoni folyamatról van szó, amely önmagában már egy rendkívüli vitára ingerlő dolog, de hát akik a filmet látták, azok tudják, hogy a jobboldalhoz igazán nem sorolható jeles történész és akadémikus, Glatz Ferenc mondja ki a filmben azt, hogy a versailles-i békerendszer nélkül a XX. század egész történelme máshogy alakult volna (a nekünk legfájóbb trianoni békediktátum a versailles-i békerendszernek csak egy része). Nem alakul ki a fasizmus, nem alakul ki a német nemzeti szocializmus (olyan formában egészen biztosan nem), nem tör ki a II. világháború, vagy egészen más lefolyása van, és egészen nyilvánvaló, hogy ez a térség nem kerül szovjet befolyású övezetbe. Trianonnak és a XX. század történelmének a valós feltárása, ahogy pl. **Tökés László püspök úr** a filmben fogalmaz, annak a **békés** (tehát nem háborús) **népiptásnak a feltárása** - emberek elpusztítása, szülőföldjéről való elűzése, életének a lehetlenné tétele, vagy az ezzel egyenértékű szellemi népiptás folyamatának a feltárása - elengedhetetlenül fontos. Önmagában ez is egy rendkívüli vitára ingerlő dolog. Ezt most megtapasztaltuk Raffay Ernő történésszel Bukarestben néhány héttel ezelőtt, amikor egy élő televíziós beszélgetés volt az egyik román televíziós csatornán a Trianon c. filmnek a vetítését követően, hogy milyen érzelmekkel, milyen gondolatokkal, milyen szenvedélyekkel kell

szembenézni. Hogyan létezik az, hogy nincs az a nemzeti sorskérdés, amelyben Magyarországon egyetértés lenne, amely mögé a magyar nemzet egyöntetűen felsorakozna. Hogyan létezik az, hogy amikor a Trianon-film elkészült, de említhetném akár a Honfoglalás vagy a Szent László király életéről szóló Sacra corona című filmem is, azzal a váddal találkoztam, hogy ezek a filmek úgymond jobboldaliak, mintha a magyar történelemnek a végig gondolása az valamifajta jobboldali dolog lenne, mert keresztény nemzeti a jobboldal – mondjuk nagyon leegyszerűsítve, minthogyha a baloldal ezeket a kérdéseket elutasítaná. **Én pedig azt gondolom, hogy a huszadik század történelmének feltárása az egy alapvető nemzeti sorskérdés, és Trianon XXI. századi megítélésének ügyében bizony a magyarság döntő többségének egyöntetűen kellene felsorakoznia.** Egy sor részletkérdésben lehet vitatkozni, különböző szemléleteknek, pártpolitikai megközelítéseknek összecsapniuk, de alapvető kérdésekben egyet kellene érteni.

Ugyancsak alapvető kérdés:

A NÉPESSÉGCSÖKKENÉS

Most ismét arra a képzeletbeli kis papírra utalok vissza, amire én biztos, hogy felírtam volna valami olyasmit, hogy tizenöt év múlva egészen biztos, hogy megáll a magyarság fogyatkozása, amely akkor már rendkívül jellemző volt a 45-öt követő időszakra. A valóság pedig ezzel ellentétben micso-da? Ezúttal csak az elmúlt 25 évnek néhány számadatát mondanám: évente a magyarság 50 000 fővel fogy, és ezen belül is folyamatosan előregedik. A médiában és a közbeszédben is azt használjuk, hogy 10 milliós a magyarság, de gyakorlatilag ez nem így van. A XXI. század végére ez 7 millió alá apad, 100 év múlva pedig 5 millió alá fog csökkenni.

Sorskérdésnek tartom, hogy családonként a gyermekátlag nem éri el az 1,3 főt, azaz a családok önmagukat nem reprodukálják. Ha két fiatal összeházasodik, akkor megszokásból szül egy gyerek mellé esetleg még egyet, de hármát-négyet már nem vállal, mert nem látja azt a perspektívát maga előtt, hogy azt a két-három-négy gyermeket tudja-e iskoláztatni, lehetőségeket biztosítani számukra, el tudja-e az életben indítani olyan pályára őket, hogy ne kelljen tragikus nélkülözések közepette élniük

az életet. Amikor én akkora gyerek voltam, mint itt jó néhányan a terem hátsó felében, egy karácsony, egy nagyobb születés- vagy névnap alkalmával harmincan-negyvenen voltunk egy fa körül. A nagy család együtt volt. Ez a nagy család az én életemben teljes mértékben eltűnt, részben az előbb említett tendenciák okán, részben pedig azért, mert a magyar családok a XX. században szétestek, különösképpen a XX. század második felében egyedeire hullottak szét. **Ha a családok szétestek, lélekszámukat tekintve is apadtak, a családokat összetartó lelki-szellemi kohézió is erőteljesen meglazult, akkor a családok együttese, a NEMZET is nyilvánvalóan meglazul, lélekszámát és a nemzetet összetartó lelki-szellemi kohéziót tekintve is fogy.** Azt gondolom, a XXI. században alapvető kérdés, hogy ezzel is szembenézzon a magyarság, és amikor magyarságot mondok, akkor mindig gondolok országhatáron innen és országhatáron túl, mert az elszakított nemzetrészeknél ugyanazok a tendenciák figyelhetők meg mind a fogyást, mind a családszámot tekintve. Nem pártpolitikai, hanem az egész magyar nemzet előtt álló lényeges és fontos kérdés, hogy 10 milliónyian vagyunk, a 10 millióból pedig

5 millió szegény.

Az országlakosok fele a létminimum határán él, 50 000 forintból vagy annál kevesebb összegből. Nem tudni hogyan, nyilvánvalóan összeszorított foggal, sok mindenről lemondva, ott, ahol lehet, gyerekek támogatásával. Gyötrelmesen nagy szám, és ez a tendencia a rendszerváltozás 15 esztendejében is folyamatosan romlott. Hogyan létezik az, hogy ilyen alapvető kérdésekről beszélünk és gondolkodunk egymás közt, és amikor kinyitjuk valamelyik televíziós csatornát – 90 előtt néhányat tudtunk kinyitni, most 20-30-at, magyar televíziós csatornából is sokat – **ezekkel a nemzeti sorskérdésekkel sehol nem találkozunk. A televízió nem beszél róluk.**

Ha egy nemzet magáról komolyan, felnőtt módon gondolkodik, főleg egy olyan nagy kultúrájú és nagy múltú nemzet, amelynek ezer éves államiságát nemrégiben ünnepeltük, amely nagyon sok szellemi, kulturális, történelmi, gazdasági, politikai mélypontból is fel tudott emelkedni, akkor emelkedő nemzeté tud válni. Nagyon bonyolult, sokoldalú és egymással összefüggő társadalmi folyamatok sike-

res megteremtését nagyon egyszerű szóval **nemzet-építésnek** mondtuk 1920-at követően – én ezt persze csak történelmi ismereteimből, olvasmányaimból és elbeszélésekből tudom. Szüleim és nagyszüleim korosztálya az, amelyik ezt véghez vitte, amit mai észjárással el sem tudunk képzelni, hogy miként. Én magam sem tudom, hogy milyen lelkiállapota lehetett nagyszüleimnek és szüleimnek, hogy elviseljék: június 4-éről 5-ére virradóan 2/3-ával csökkent az ország területe, és mindazt, ami ezzel összefüggött. Amikor egy iszonyatos baleset következtében az ember elveszíti az összes végtagját, és valami egészen furcsa szerencse folytán mégis élve marad, bekötözik a sebeit, tolókocsiba helyezik, még életfunkciói is működnek úgy ahogy, még enni is tud, még létezni is tud, hosszú ideig él, végtagok nélkül. Él a test. De vajon tud-e teljes életet élni? Nyilvánvaló a válasz, hogy nem. Az ember nagyon nehezen tudja beleképzelni magát egy ilyen minden szempontból nyomorék embernek az életébe, hogy miként tud lelkiert gyűjteni és mégiscsak valahogy alkalmazkodni ehhez a nehezen elképzelhető élethelyzethez. Tudjuk, hogy vannak ilyen helyzetek, és tudjuk, hogy vannak rendkívüli nagy lelkiertővel bíró honfitársaink. Valahogy így képzelem el azt, amikor egy nemzet is ilyen iszonyatos lelkiertővel élve tud maradni, mert:

NEMZET

volt, mert a nemzettagokat összetartotta egy nagyon erőteljes lelki-szellemi kohézió. Ezeréves történelme során nagyon sok olyan időszak volt nemzetünknek, amikor rendkívül nehéz, megoldhatatlannak tűnő történelmi helyzetből mégis fel tudott emelkedni. A nemzet szót most már sokadszor használok. Nemeskürty István tanár úr (a filmben is szerepel történész szakértőként) több nagyszerű könyvet írt. Ezekből egy nagyon tisztességes, becsületes, nagyon mélyről táplálkozó történelmi szemléletet, egy erre épülő nemzettudatot lehet tanulni, kiolvasni. Ő fantasztikusan ért ahhoz, hogy amikor történelmi tényeket és adatokat egymás mellé helyez, akkor az összefüggést meg tudja teremteni közöttük, tehát a történelmi tények, adatok, események közötti összefüggésből lehet az embernek egy történelmi szemléletet kialakítani, amire épülhet a **nemzettudat**. Nemeskürty tanár úr az utóbbi 2-3 könyvében világosan és sokoldalúan leírja, bizonyítja, hogy mi már réges-rég nem vagyunk nemzet. Mi használjuk ezt a

szót, ezt a fogalmat, olvassuk az újságban, halljuk televízióban, de nem vagyunk azok. Mi egy adott földrajzi területen belül **országglakosok** vagyunk országglakosokként élünk egymás mellett. A nemzet egy sokkal bonyolultabb, összetettebb, egy magyarsabrendű fogalom. A nemzet feltételezi azt, hogy van a nemzetet alkotó polgárok vagy országglakosok gyűlekezete között egy erős kulturális, szellemi kohézió. Van egy sor olyan lényeges és fontos kérdés, amelyben a nemzet egyetért, egyet gondol. Egy összetartott, erős, öntudatos és felemelt fejű nemzet, amely képes a maga nemzet mivoltát képviselni országhatáron belül egymás felé, és nagyon világosan és határozott akarattal országhatáron kívülre. Egy ilyen összetartott nemzet nem engedi meg azt, hogy bárki beletörölje cipőjét. Mi a XX. században valamifajta furcsa kisebbségi tudattal, Trianon után agyonnyomva érvélve, nem tudván teljes életet élni, de rendkívül nagy lelkiertőt tanúsítva mégiscsak valahogy túléltek és bizonyos értékeket átmentettünk. Pontosabban: a mi szüleink és nagyszüleink. Ezt képletesen úgy lehet mondani, hogy a tüzet nem hagyták elaludni. Nagyon sok értéket mentettek át akkor is, amikor diktatórikus körülmények között ez rendkívül nehéz volt. Őszintén, világosan és egyértelműen kell beszélni 1920-ról, az ősbűnről, azokról a szándékokról, amelyek az Osztrák-Magyar Monarchia teljes szétverését célozták meg, még 1920-nál korábban. Mert nem szabad úgy elképzelni ezt a békediktátumot, hogy a I. világháborút követően összegyűlnek a nagyhatalmak és néhány nap meg néhány hét alatt bizonyos döntéseket hoznak – súlyos, nagyhorderejű döntéseket. Ezek a döntések a kiegyezéstől kezdve, tehát a XIX. század végétől évtizedeken keresztül érlelődtek. Nagyon sok kül- és belpolitikai, egymásra halmozódó oka van ennek, és gyakorlatilag ebben a magyar uralkodó osztálynak is nagyon sok a hibája, ha úgy tetszik a bűne. Amikor 14-ben az I. világháború kirobbant, lényegében az európai nagyhatalmak íróasztalain azok a térképek, azok az elképzelések – némiképp különbségekkel, de alapvetően egyformán már réges-rég ott feküdtek, amelyek arról tanúskodtak, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiát szét kell verni. Ehhez kellett egy konkrét helyzet, ehhez kellett egy I. világháború és kellett az azt lezáró versailles-i békerendszer.

Most itt vagyunk 90 után 15 évvel, itt vagyunk egy sor kérdéssel, amelyeket a média nem tesz föl. Úgy csinál, mintha nem léteznének. Mint mikor

strucc bedugja a fejét a földbe. Nem arra gondolok természetesen, hogy éjjel-nappal a televízió fő műsoridejében Trianonról és a történelemről szóló műsoroknak kellene lenniük, de arra igenis, hogy a televízióknak nagyon sokoldalúan segítenie kellene a XX. század történelmét feltárni, bemutatni, hisz ezt elhallgatták előlünk. Nem ismerjük a saját történelmünket. Mond-e például

a csengőfrász

valamit Önöknek? Nekem se túl sokat, legfeljebb megpróbálom magamat beleélni a helyzetbe. Amikor én gyerek voltam, egy szombat délután véletlenül becsöngetett hozzánk valaki. Az asztalnál játszottunk anyámmal, és megszólalt a csengő, és az anyám elhallgatott és összerezett. Az öcsém-mel meredten néztünk rá, hogy mitől ijedt meg. Egy szomszéd volt. Anyám visszajött és látta, hogy mozdulatlanul várjuk a magyarázatát. Elmagyarázta a csengőfrászt. Ő a történelmet már kicsi korunktól kezdve plántálta belénk és nagyon sokat mesélt 56-ról, Trianonról. Édesapámmal is hasonló élményem volt, mikor fogtam a kezét és mentünk az utcán. Ha fékezett egy autó és a gumi megcsúszott az aszfalton és azt az undorító, csúnya hangot hallotta, akkor összerándult és megszorította a kezemet, mert megijedt. Azt, hogy az ötvenes évek történései mit okoztak a mi szüleink, a nagyszülők életében, azt egy nagyon szép film is megörökítette. Biztos látták nagyon sokan. Déry Tibornak egy kisregényéből Makk Károly készítette, az a címe: Szerelem. Töröcsik Mari ül a mama ágya szélén – Darvas Lili játssza a mamát – és várják haza a férjet, a fiút, akit Darvas Iván személyesít meg. Kiengettek a börtönből, mert 53-ban meghalt Sztálin. A mama elől elhallgatták, hogy ő börtönben van, mert beteg a mama, és ha megtudta volna, akkor biztos meg is halt volna. Azt mondták neki, hogy valahol külföldön van, mert odaszólítja őt a munkája, és most hozza haza az autó. Nyitva van az ablak és fújja a szél a függönyt, és fékez az autó, nyikorog a ház előtt. A mama az ágyon összerezzen, megijed. Utána becsapódik a kocsijátaja, és attól az ajtócsapódástól megint megijed. Ez az, amiről Duray Miklós beszél a Trianon-filmben, hogy **a XX. században a félelem beköltözött mindannyiunk lelkébe**. Ez és nagyon sok más példa, a csengőfrász, a nyikorgás, a korszak kifejező hangjai, atmoszférái,

történései, ezek a félelmek ott vannak a mi szüleink és nagyszüleink lelke mélyén. Akárhány Trianonvetítéssel kapcsolatos közönségtalálkozóra megyek el, az anyám mindig fél. Mindig fel kell hívni, hogy nem történt semmi, itthon vagyok, és minden rendben van, és ő így is fog meghalni. Az ő lelke mélyéből a félelem nem fog eltávozni, mert ő úgy nőtt fel, hogy **Trianonról és a történelemről nem lehet beszélni**. Anyám otthon nagy súlyt fektetett arra, hogy őszintén beszéljen arról a történelemről, ami a tankönyvekben nem volt benne, és amiről az ember iskolában nem hallott. Bizonyos kérdéseknél, mondjuk, ha 56-ról volt szó, akkor lehalkította a hangját és olyan halkán beszélt, pedig csak hárman, olykor apámmal együtt négyen voltunk az asztalnál, hogy az asztal másik oldalán nem hallottuk. És az ember hegyezte a fülét, hogy mit mond, mert **a falnak is füle van**. Gyerekként néztem a falra, hogy most ki figyel minket, s hogy is van ez, és hol vannak a lyukak, mert biztos azon keresztül hallgatnak bennünket. – És amiről most beszélünk itt, arról az iskolában egy szót se, és a baráti körben egy szót se, mert az apád állásával játszol – hangzott el mindannyiszor. Az én lelkem mélyén vagy a mi generációnk lelke mélyén ugyanúgy ott van a Duray Miklós által emlegetett félelem. **Mi nem a csengőfrász nemzedékei vagyunk, hanem az elhallgatásoké**. Hogy van ez, **hányfajta igazság van? Most amit a tankönyvekben olvasunk az az igaz, vagy amit otthon mondanak a szülők?** Nekem is hála Istennek voltak olyan tanárain, akik bizonyos témáknál becsukták a könyvet, és azt mondták, hogy most beszélgetünk. Egy fantasztikus, érdekes előadást tartottak. Egy egész osztály tágra meredt szemmel, pissenés nélkül hallgatta. – Természetesen, ezt nem fogom kikérdezni, ebből nem fogunk a következő órán felelni – mondták – de fontos hogy erről beszéljünk, és ti ezt halljátok és tudjátok.

Hogyan létezik az, hogy felnőnek generációk a legteljesebb történelmi tudatzavarban, történelmi ismeretektől elvágyva?

Ez az agymosás okozta zavar ott van a lelkünkben, ott van a gondolatainkban, az idegrendszerünkben – a XXI. század elején is, mert az nem illan el egyik évről a másikra. Kicsit naivan 90-ben azt gondoltuk, hogy sokkal gyorsabbak lesznek ezek a folyamatok. Ezek borzasztóan lassú folya-

matok. Engem ha álmomból felkeltettek a hatvan-hetvenes években, kívülről fújtam a 19-es népbiztosok nevét, mert a tanárok az iskolában kikérdeztek és felelni kellett, és az ember rossz jegyet kapott. Ha az aradi vértanúk nevét kellett felsorolni, három vagy négy után elakadtunk. Azt nem tudtuk. Amivel az ember soha nem azt akarja mondani, hogy a 19-es népbiztosok nevét nem kell tudni. Azt is kell kívülről tudni, de az aradi vértanúk nevét ugyanúgy kellene tudni, vagy egy fokkal jobban kellene tudni, mert magyarok vagyunk. Ez egy XX. századi agymosás, amikor egy hamis történelemszemléletet plántálunk a felnövekvő fiatalokba, amikor ők a világra a legnyitottabbak, iskoláskorban. Ez az ifjúság amikor bekerül az életbe, akkor a legteljesebb **szellemi zavarodottság lesz rajta úrrá.** Tehát **el van vágva a gyökereitől, el van vágva a múltjától, nincs történelemszemlélete és nyilvánvalóan nem lehet egy mélyen átélt magyarságtudata, egy olyan nemzettudata, ami minden nagy, erős és összetartó nemzetnek a sajátja.** Tessék belegondolni: a XX. században hány kisebb-nagyobb, rövidebb-hosszabb ideig tartó rendszerváltozás söpört végig a Kárpát-medencén. Hat-nyolc rövidebb-hosszabb – volt ami 45 évig tartott. Nem csak 90-ben volt rendszerváltozás. Az volt az utolsó rendszerváltozás. Az is különösen zajlott le különböző országokban. Csehszlovákiában bársonyos forradalomnak nevezték, Romániában a mai napig büszkén forradalomnak mondják, holott pontosan tudjuk, hogy a Securitatea által megszervezett államcsíny volt. Ma már tudjuk, 90-ben, 89 tájékán ezt nem tudtuk. Hullt a könnyünk a televízió előtt, hogy megértük azt, hogy kitört a forradalom. Az én könnyem is potyogott. Fantasztikus volt. Videokazettákra felvettem, hogy ezt emlékebe az unokáimnak el kell tenni, hogy lássák. Hosszú-hosszú éveknek kellett eltelniük, amíg rájöttünk, hogy ez a Securitatea által rendkívül pontosan és precízen megtervezett **államcsíny volt, de forradalomnak mondják.** Ezek a középkelet-európai rendszerváltozások sokféleképpen zajlottak le. Gondoljunk bele, volt egy rendszerváltozás, ami 133 napig tartott. E rendszerváltozások során több tízezer, több száz-ezer értelmes, tenni tudó ember hagyta el az országot. Most ne beszéljünk azokról, akik meghaltak, megölték őket. 56-ban például háromszázezer magyar ember ment el. Ezek nem bűnözők voltak, ezek a legkülönfélébb szakmáknak kiváló ismerői,

akik különböző földrészekben zömmel megtalálták a helyüket, és más nemzetek életét, kultúráját, gazdaságát növelik és gazdagítják.

Lehetetlen állapot, ami ma már Magyarországon van, hogy nincs az egész nemzet életét, ügyét, dolgát befolyásoló, nagy nemzeti sorskérdés, amiben a pártok egyet tudnának érteni. Minden nemzeti sorskérdés pártpolitikai acsarkodás szintjére van lezüllesztve. Hogyan létezik ez? Melyik nemzet engedheti ezt meg magának Hegyeshalomtól nyugatra? Egyetlenegy sem. 2004. december 5-én a sors adott egy furcsa, nem várt történelmi pillanatot, de hiába. Mintha Nemeskürty tanár úrnak igaz lenne. Mintha mi nem lennénk nemzet. Mintha mi országlakosok lennénk, mert egy nemzet, ahol van egy erős összetartó kohézió a tagok között, az ezt nem engedi meg magának, és mielőtt bárki arra gondolna, hogyha a 1,5 millió helyett **december 5-én** kettőmillió százezer igen szavazat lett volna és győznek az igenek, és a magyar Országgyűlés most foglalkozik a kettős állampolgárság kérdésével (persze, nem hoz döntést, hanem szépen lassítja, szétszedi stb., de legalább foglalkozik vele), akkor biztos, hogy egy kicsit jobban érezzük magunkat, de alapvetően megváltoztak-e volna a dolgok? Semmit sem. Tudják, mikor változna meg? Akkor, ha a 8 millió szavazásra jogosult magyar állampolgárból 6 millió döntött volna úgy, hogy igen. Semmi másról nem volt szó, **a lelki egység tartozás ki nyilvánításáról volt szó.** El tudják képzelni azt, hogy ott 89 tájékán, 90-ben Nyugat-Németországban megszavaztatják a német állampolgárokat arról, hogy vajon összekapcsolódjunk-e az NDK-val, vagy ne egyesüljünk, és mondjuk a Nyugat-Németországban erős nagy Szociáldemokrata Párt – most is az kormányoz – és a nagy múltú Kereszténydemokrata Párt –amelyik akkor kormányzott, Kohl kancellárral az élen – nyilvánosan összeveszik és marakodik és pártpolitikai acsarkodás szintjére van züllesztve az, hogy a két Németország egyesüljön. Évtizedek óta erre vártak. Egy szerencsés történelmi helyzet okán, amúgy, ráadásul némi magyar segédlettel is 89, 90 tájékán ez a csoda bekövetkezik. Természetes, hogy a lelke mélyén mindegyik boldog volt, minden német állampolgár azt gondolta, hogy mégiscsak a történelem igazságot szolgáltatott. Hogy ez sok pénzbe került, hogy ez óriási szervezést igényelt, hogy nyilvánvalóan a németek a mai napig nyögik ezt? Természetesen.

De alapvetően kérdés lehetett ez? Nem arról volt szó december 5-én, hogy Magyarország Erdéllyel, a Felvidékkel, vagy a Délvidékkel egyesüljön. Egy lelki együvé tartozásról volt szó, és ebben kudarcot vallottunk, azért mert a XX. századi agyimosások elképesztő hatásosan működtek. **Ami december 5-én a népszavazás alkalmával történt, az a trianoni szellemi szétesési folyamatnak, amely 1920-ban elindult és rendkívüli mértékben felgyorsult 1945-öt követően, annak ez egy jelképszerű végpontja volt.**

Amikor a Trianon-filmet Erdélyben forgattam, elélem állt egy barázdált arcú 80 éves néni (rajta van az arcán az egész magyar történelem), aki kiváltotta a magyar igazolványt, és fogta a kezében, s mondja nekem a kamerába:- Kedveském, én soha életemben nem voltam Budapesten, de még Debrecenben sem, és ahogy elnézem magam, én már nem is leszek, de én kiváltottam ezt az igazolványt, mert ha én erre ránézek, akkor nekem ez azt jelenti, hogy maguk odaát nem felejtettek el engem. Az a drága néni nagyon mélyen átélt költőiséggel megfogalmazta december 5-ének az értelmét, amiben mi agyimosott és nemzetként viselkedni már régóta nem tudó magyarok mélységes kudarcot vallottunk. Mert neki nem 1 forint, meg nem 1 euró kell, nem anyagi támogatás és segítség (persze az is kell). Elsősorban az kell, hogy érezze: nem vagyok egyedül, mert ha ketten-hárman, sok millióan vagyunk együtt, az erő. Ebben vallottunk mi kudarcot, de mielőtt itt rendkívül pesszimista húrokat pendítenék meg, végig kell gondolnunk az előbb említett XX. századi történéseket, ezt a sok kisebb-nagyobb egymásra halmozódó rendszerváltozást, ahol mindig 180 fokot fordult a társadalmi értékrend. Tehát **teljes a szellemi kavardás:** ami tegnap érték volt, az ma nem az. A tankönyveket folyamatosan átírták. Önöknek többet mond Đilas neve, mint Magyarországon – Tito jelentős harcostársa vitába keveredett Titóval. Az emlékirataiban írja Đilas, hogy amikor Moszkva mellett Sztálin Daciájában hosszasan beszélt Đilasnak arról, hogy milyen nehéz ezekkel a szovjet befolyású övezetekbe került kelet-európai országokkal törödni és foglalkozni, és hát borzasztó nehéz ezeket egy vazallusi, alattvalói tudatba kergetni, de különösképpen nagyon súlyos gondja és problémája van két országgal. Đilas azt gondolta, hogy ő róla beszél. Nem. Sztálin a lengyelekről és a magyarokról beszélt, és világosan, hosszasan kifejtette, hogyha a fene fenét

eszik, akkor is megtöri a gerincét ennek a két nemzetnek. Sztálin nemzetről beszélt, mert ő tudta, hogy nagyon erős, összetartó kohéziója van ennek a két nemzetnek. A lengyelekét kevésbé sikerült megtörni, mert 40 millióan vannak, és ott a keresztény katolikus hagyományok sokkal erősebbek, mint Magyarországon, tehát ott az egész társadalom a vallással és a hittel nagyon mélyen át van itatódva, de Magyarországon igen nagy mértékben sikerült a gerinctörés. Rendkívül furcsa, mert én is úgy értem meg a 60-as, 70-es éveket már világra eszmélő fiataloként – amikor az ember elkezd társadalmi kérdésekről, történelemről gondolkodni – , hogy mi egy nagyon tehetséges nép vagyunk, és nagyon ügyesen csináljuk a dolgunkat. Volt ez a kifejezés, hogy a legvidámabb barakk – Magyarországot így hívtuk. Tehát a kis mozgástéren belül mi használjuk ki a legügyesebben a dolgokat, mi élünk a legjobban, sokkal jobban, mint Csehszlovákia, Románia, Bulgária stb. (Persze, Jugoszláviára úgy tekintettünk hosszú ideig, mint valami csodára, mert az majdnem a Nyugattal volt egyenlő.) Közben nem vettük észre Magyarországon, hogy milyen mértékben igazolódik be mindaz, amit Sztálin Đilasnak mondott, tehát milyen módon sikerült a magyarságnak a gerincét, a szellemét, a nemzetet összetartó lelki kohézióját megtörni. Hogy lehet ezt megtörni? Úgy, ha az embereket elvágom a saját történelmüktől, ha jobban tudják a 19-es népbiztosok nevét, mint az aradi vértanúkéét.

Hideg napok

Én tizenéves fiatalemberként a hatvanas években kezdtem a magyar film iránt érdeklődni. Megbabonáztam. Különösen azok az alkotások, amelyek az addigiaknál őszintebben szóltak a magyarság történelméről, a Szegény legények, a Tízezer nap stb. – és ott volt ez a film, amely a gyalázatos újvidéki vérengzésről szól, a magyarság történelmének egy szégyenfoltjáról. A film egy óriási társadalmi vitát indukált és az újságokban, folyóiratokban rendkívül sokat lehetett róla olvasni. Egyetemisták erről beszéltek a filmklubokban, de az egész magyar társadalom is. Mert miről volt szó? Arról, hogy nézzünk szembe a történelmünkkel. Ne csak azt mondjuk, ami szép és jó volt, ne csak a nagy, kiemelkedő történelmi időszakokról beszéljünk, hanem arról is, ahol valóban gyalázatos dolgot köve-

tett el a magyarság. Ez a szembenézés egy nemzet nagyságát is jelzi. Vonjuk le a következtetést és tart-sunk önvizsgálatot. Ezt egyébként minden nemzet-nek, minden nagy, erős, összetartó nemzetnek meg kell tennie. A film köré egy óriási ilyesfajta gondolatilág lett felépítve, és az ember azt gondolta, hogy valóban itt valami nagyon fontos dolog törté-nik. Igen, de nem készült el mellette egy másik film 40 000 magyar kivégzéséről a Délvidéken. Nemhogy film nem készült, egy másik Hideg napok, hanem nem is tudtunk róla, mert könyvek sem jelentek meg, a közbeszédben erről egyáltalán nem volt szó, nem lehetett erről beszélni. Tehát, ha egyrészt őszintén szembe akarok nézni a történe-lemmel, de másrészt alapvető, lényeges dolgot el-hallgatok, akkor ebből valami hamis dolog fog ki-sülni, nem az igazság fog megjelenni. Biztos, hogy mindannyian láttuk a **Tanú** című filmet. Többször is, és mosolyogtunk rajta. Ez egy nagyszerű vígjá-ték az ötvenes évekről. **Bástya elvtárs és társai mint bumfordi szerencsétlen emberek ott csetlenek-botlanak, mosolygunk rajtuk, pedig kapitális gyilko-sokról van szó, és ami a vígjátéknak műfaji sajátos-sága: a csetlő-botló vígjátéki hős egy kicsit közel is kerül hozzánk, szánjuk, még meg is bocsátunk egy picit neki. Fel sem fogjuk, hogy mekkora agyomosás-ban volt részünk, hisz nem készült el mellette húsz-harminc olyan film, amely az ötvenes évek magyar történelmét a lehető legdrámaibb mélységben, őszinteséggel és pontossággal mutatja be, azt a tra-gédiát, amitől az én anyámnak összerándul az ideg-rendszere, hogyha megnyomnak egy csengőt, és mil-lióknak összerándul az idegrendszere, és ez a beteg-ség, a lelkük mélyéről ez a félelem sohasem fog már eltűnni. Erről, ha harminc valóságos tényfeltáró, be-csületes, őszinte, nagyon mély, shakespeare-i mély-ségű drámai film készül, akkor utána el lehet készí-teni a vígjátékot. És akkor mosolyogva elbúcsúznak attól a történelmi időszaktól, hisz egyikünk sem gondolja, hogy vissza lehet a történelem kerekét for-dítani, és nem is akarja.**

Hogy miért érdekel engem mint filmkészítő embert a magyar történelem, és miért szeretném a magyar történelemnek nagyon fontos eseményeit, időszakait, pillanatait, személyiségeinek az életút-ját felmutatni?

Szeretnék 83 augusztus 20-áról pár szót mon-dani. Akkor mutattuk be Budapesten a Városliget

Királydombján az István, a király című rockoperát. A 83-as Magyarországot képzeljük egy pillanatra magunk elé. Egy dombon csináltuk ezt a játékot, amit a közönség Királydombnak nevezett el – a domb tetején egy hatalmas piros-fehér-zöld zászlót kifeszítettünk. Legalább 60 méter hosszú volt, 2 méter széles, tehát egy hatalmas nagy felület. Na-gyon nehéz volt ezt szépen felemelni negyven fiú-nak, akiknek el kellett bújni és a „Felkelt a napunk, István a mi urunk” István-refrénnek egy adott ze-nei pontján ezt a hatalmas felületet ott szépen meg kellett jeleníteni. Ha fújt volna a szél, akkor meg sem lehetett volna csinálni, de gyönyörű idő volt. Nem mertem próbálni, mert féltem. Féltem attól, hogy néhány százan, akik a próbákat már nézték, meglátják, hogy ezt én ott próbálom, és el fog ter-jedni, hogy ez a darab végén ott meg fog jelenni. Ez nekem egy komoly problémát okozott, hogy mi-ként fogom ezt megoldani, és azt találtam ki, hogy az utolsó, a bemutató előtti napig ezt nem fogom próbálni. Azt mondtam a bemutató előtti este a mikrofonba, hogy köszönöm szépen a próbát és holnap ekkor meg ekkor találkozunk, és mindenkit hazaküldtem. Azzal a negyven fiatallal pedig meg volt beszélve, hogy elmennek a sátorba, várnak egy fél órát, utána visszakapcsoljuk a lámpákat és pró-bálunk. Elment a több száz főnyi ember, s utána próbáltuk négyszer, ötször, hatszor, hogy elegáns, szép és hatásos legyen. Revelatív hatása volt en-nek, amikor ez megjelent ott esténként 10-15 ezer ember előtt. Az emberek felálltak, elkezdtek tap-solni és a túlnyomó többségnek könnycsepp jelent meg a szemében. Hogy létezik az, hogy egy rock-opera végén, legyen az akármilyen hatásos, akár-milyen jó, – mert ez egy nagyon szépen és nagyon jól megírt rockopera – tehát egy rockopera végén, egy zenemű végén, egy színházi előadás végén fel-emelkedik egy nagy piros-fehér-zöld zászló, és az emberek felállnak, és úgy érzik, hogy valami csodá-nak a részesei, és sírnak. Ezeket kamerával mind felvettük. A filmben nincs benne természetesen, de életem végéig őrzöm ezt a dokumentumot, mert fantasztikus arcok. Hogy létezik az, kérdezem én, ha rendben mennek egy társadalomban a dolgok, előfordulhat-e ilyen? De még tovább megyek, ha rendben mennek körülöttünk a dolgok, előfordul-hat-e, hogy egy államalapításról, magyar történe-lemről szóló rockoperának ilyen revelatív hatása legyen?

A világ csodája, a világ kisebbfajta csodája, hogy a XX. század ennyi rendszerváltozását követően mi még mindig létezőnk, mi még mindig magyarul beszélünk és nem olvadtunk bele más nagy, erős és szerencsésebb történelmű országokba, bár 1920-ban, amikor ezt a versailles-i békerendszert a nagyhatalmak erőszakosan keresztülvítették, ellentmondást nem tűrően végigvitték, akkor azért az is cél volt, hogy nem csak az Osztrák-Magyar Monarchiát, hanem a Kárpát-medencében a legerősebb államalkotó nemzetet, a magyart, Magyarországot végletesen: területében, gazdaságában és szellemiségé-

ben, a kultúráját, a nemzetet összetartó kohéziója meglazítását illetően megsemmisítsék. Nem sikerült. Ez kisebbfajta csoda. Tehát, amikor azt mondom, hogy arra a fehér papírra annyi mindent írt volna fel az ember (ami tizenöt év alatt nem valósult meg), és az ember egy sor dologban elégedetlen, akkor azért arra is figyelmeztetek, hogy nem biztos, hogy 90 előtt én Trianonról készítettem volna egy filmet, nem biztos, hogy azt a filmet közönség előtt bárhol be lehetett volna mutatni, és nagy valószínűséggel most ebben a teremben sem Trianonról beszélünk és gondolkodnánk őszintén a történelemről.

* A Tudomány egy órában című művészet- és tudománynépszerűsítő előadássorozat keretében 2005. április 20-án Zentán elhangzott előadás rövidített, szerkesztett változata